

the theoretical heritage of philosophical, social, humanitarian and managerial awareness management mechanism is featured as an inherent concept of the phenomenon of governance and the basic category of management science and theory of social management mechanism. Attention is focused on the genesis of the appearance of governance and management mechanism, their essential relationship that was being developed together with the desire of people to work together on the laws that reflect the forms of existence of any living organism, the law of self-regulation (homeostasis) and the law function (development). The type of management and the role of management tools in the permanent reform of the education system as well as the modernization of management in the context of the current stage of development of the information society are specified.

Key words: management; genesis, tool; management mechanism; homeostasis; features; philosophy of management; influence; relationship; interaction.

УДК 373.3(075.2)

КЛЮЧОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗМІСТІ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Я. П. Кодлюк,

*доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

У статті обґрунтовано технологію репрезентації у підручниках для початкової школи уміння вчитися – ключової компетентності початкової загальної освіти, що передбачає такі аспекти: пред'явлення знань про культуру розумової праці, про змістову основу загальнонавчальних умінь і навичок, про вміння вчитися як інформаційну цінність (у формі предметно орієнтованих, інструментально орієнтованих та ціннісно орієнтованих текстів) – змістовий компонент уміння вчитися; наявність засобів (навчальних завдань і вправ) для формування вмінь організувати робоче місце, планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль – процесуальний компонент уміння вчитися; використання ціннісно орієнтованих текстів, націлених на усвідомлення учнями значущості знань, формування стійкого інтересу до навчання – мотиваційний компонент.

Ключові слова: підручник для початкової школи; ключові компетентності початкової загальної освіти; структура підручника; уміння вчитися.

Постановка проблеми. Особистісно орієнтована парадигма освіти націлює на посилення результативного складника навчального процесу, що відображено у спеціальних новоутвореннях особистості – предметних, міжпредметних та ключових компетентностях. З метою забезпечення системності у формуванні в молодших школярів навчальних компетентностей важливо розкрити підходи до реалізації зазначеної мети на всіх рівнях початкової освіти, зокрема на етапі проектування її змісту, що охоплює рівень загального теоретичного уявлення (Державний стандарт початкової загальної освіти, навчальний план), навчального предмета (навчальна програма), навчального матеріалу (шкільний підручник).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблема реалізації у підручниках компетентнісного підходу є порівняно новою у вітчизняній науці, хоча напрацювання вчених у зазначеному аспекті слугують надійним підґрунтям розгортання наукового пошуку. Зокрема, теорію шкільного підручника відображено у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців (В. Бейлінсон, В. Беспалько, Д. Зуєв, Я. Кодлюк, В. Редько, О. Савченко та ін.); психолого-педагогічні аспекти компетентісно орієнтованої освіти – предмет наукового пошуку Н. Бібік, О. Локшиної, О. Пометун, О. Савченко та ін.; дидактико-методичне забезпечення процесу формування предметних компетентностей молодших школярів розробляють Н. Бібік, М. Вашуленко, Н. Листопад, В. Мартиненко, О. Онопрієнко, К. Пономарьова, О. Прищепа, О. Савченко, С. Скворцова та інші.

Інноваційною за своїм змістом і підходами вважаємо статтю О. Савченко “Компетентісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи” [4], у якій автор з’ясувала потенційні можливості кожного навчального предмета щодо формування ключових компетентностей молодших школярів, зокрема вміння вчитися, а також технологічно окреслила підходи до відображення у вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів предметних компетентностей через відповідні індивідуальні досягнення школяра.

Формулювання цілей статті. Мета статті – обґрунтувати технологію репрезентації у підручниках для початкової школи ключових компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наявного наукового доробку з проблеми дослідження свідчить про те, що компетенцію дослідники трактують як задану норму, вимогу до підготовки людини, тоді як компетентність розглядається як сформована якість особистості, результат діяльності [1]. Для того, щоб правильно зреалізувати у підручнику компетентнісний підхід, потрібно:

– з'ясувати структуру зазначеного новоутворення (за узагальненням напрацьованого, стверджуємо, що у структурі компетентності зінтегровано відповідні знання, вміння і навички, емоційно-ціннісне ставлення до світу та розгорнута рефлексія) (рис. 1);

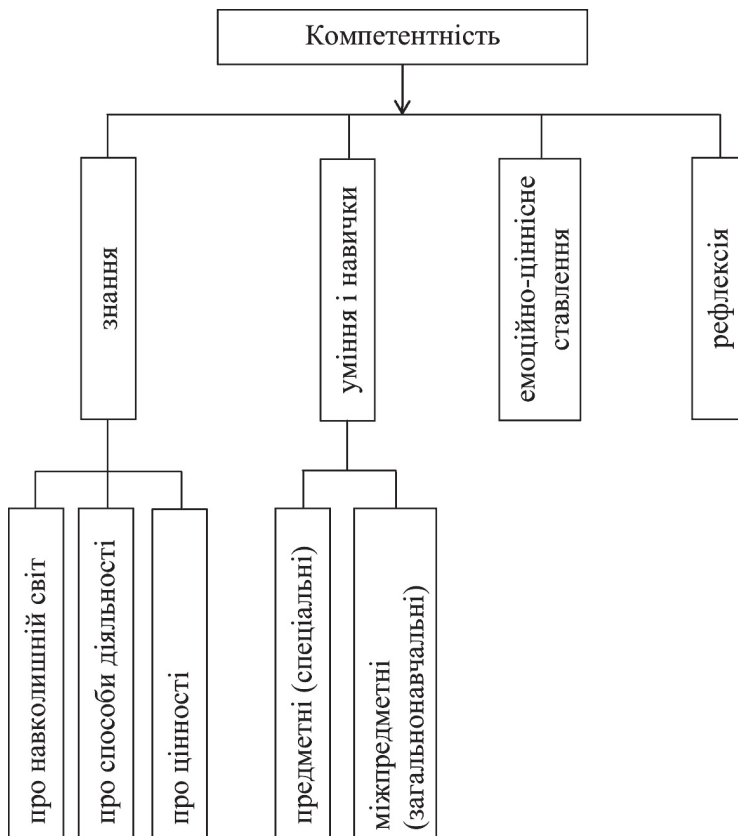

Рис. 1. Структурні компоненти компетентності

- розробити засоби репрезентації у навчальній книзі кожного із виокремлених компонентів;
- наповнити ці засоби відповідним предметним змістом.

Проілюструємо зазначені підходи на прикладі уміння вчитися як ключової компетентності початкової загальної освіти.

Цю ключову компетентність О. Савченко трактує як цілісне індивідуальне утворення, яке містить декілька компонентів, – змістовий, мотиваційний, діяльнісний (процесуальний), контрольно-оцінювальний та рефлексивно-корекційний (ядром цього вміння відомий дидакт вважає процесуальний компонент). Результатом повноцінного оволодіння зазначеним умінням є готовність школярів самостійно вчитися – “двигун неперервної освіти”, а його основою – уміння працювати з підручником [3; 5].

Конкретизуючи виокремлені компоненти, пропонуємо авторське тлумачення зазначеного феномена: вміння вчитися – це ключова компетентність початкової загальної освіти, що охоплює змістовий (знання про культуру розумової праці, про змістову основу загально-навчальних умінь та навичок і про вміння вчитися як інформаційну цінність), мотиваційний (усвідомлення значущості знань, наявність стійкого інтересу до навчання) та процесуальний (уміння організувати робоче місце, планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль) компоненти і формується в цілісному навчально-виховному процесі школи першого ступеня [2].

З огляду на те, що уміння вчитися як ключова компетентність має міжпредметний характер, основою для його вироблення слугують предметні та міжпредметні компетентності як новоутворення нижчого рівня узагальнення (наприклад, уміння працювати з підручником) (рис. 2).

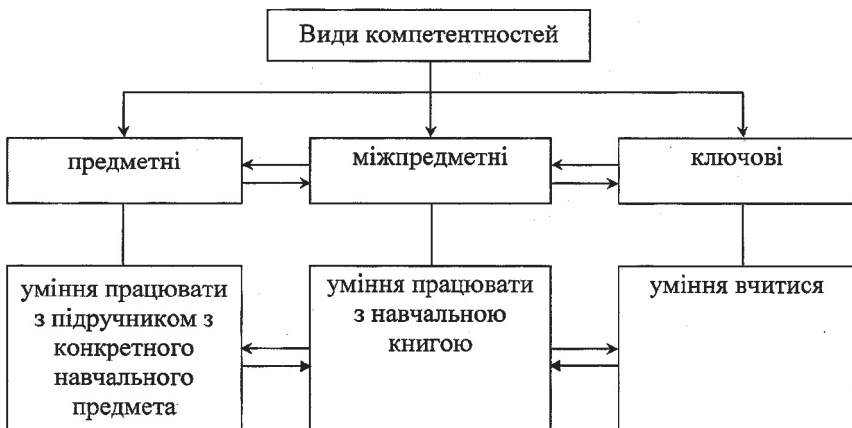

Рис. 2. Місце уміння вчитися в ієрархії навчальних компетентностей

Оскільки основним виразником змісту освіти є підручник, у ньому мають бути повноцінно репрезентовані всі компоненти зазначеного вміння, зокрема:

- знання про культуру розумової праці, змістову основу загальнонавчальних умінь та навичок і про вміння вчитися як інформаційну цінність (відповідно до основних видів знань – про навколишній світ, способи пізнавальної і практичної діяльності та про цінності) – у формі предметно орієнтованих, інструментально орієнтованих та ціннісно орієнтованих текстів;
- завдання на формування вміння організувати робоче місце, планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль – елементи апарату організації засвоєння;
- ціннісно орієнтовані тексти, що сприяють усвідомленню значущості знань в умовах інформаційного суспільства, формують в учнів стійкий інтерес до навчання.

Важливу роль у цьому процесі відіграють вдало використані ілюстрації та апарат орієнтування (рис. 3).

Розглянемо технологію пред'явлення вміння вчитися у підручниках з літературного читання (авт. О. Савченко), оскільки у цих книгах, на наш погляд, зазначене вміння відображено не лише найбільш повно, а й інноваційно.

Змістовий компонент вміння вчитися. У підручнику для другого класу вміщено чимало текстів, які формують в учнів знання *про культуру розумової праці*. Ці твори ознайомлюють учнів з тим, як потрібно поводитися в школі, як правильно вчитися, де можна знайти цікаву інформацію, як швидко та якісно здобувати міцні знання (наприклад, А. Коваль “Слова розповідають”, Д. Павличко “Школа”, Л. Глібов “Бачити – не бачить”). Третьокласники дізнаються про те, як виникли мова, книга, письмо (А. Коваль “Наша мова”, Д. Білоус “Кожну літеру ціни”). У підручнику є спеціальний розділ “Від слова – до книги” (теми цього розділу: “Мова – дивний скарб” та “Похвала книгам”), матеріал якого ознайомлює школярів з тим, як навчалися люди від найдавніших часів до наших днів.

Привертають увагу тексти, які дають знання про *змістову основу загальнонавчальних умінь та навичок* (так звані інструментально орієнтовані). Вони вчать учнів користуватися словниками, підручником, електронною книжкою; відшукувати необхідну інформацію в журналах, працювати в бібліотеці. Це поради учням “Читаючи текст, звертай увагу”, “Щоб порівняти твори, треба: ...”, “Читаючи оповідання: ...”, “Спостерігай: як побудовано твори, хто їхні герої ...”; вступне звернення “Мій друже”; рубрика “Подружися з підручни-

ком”; авторські твори “Привчайся працювати зі словниками!”, “Чи любиш ти читати журнали?” (О. Савченко), “У бібліотеці” (Л. Повх); “Бібліотека – затишний дім для зустрічі читача з книгою” та ін. (3 кл.).

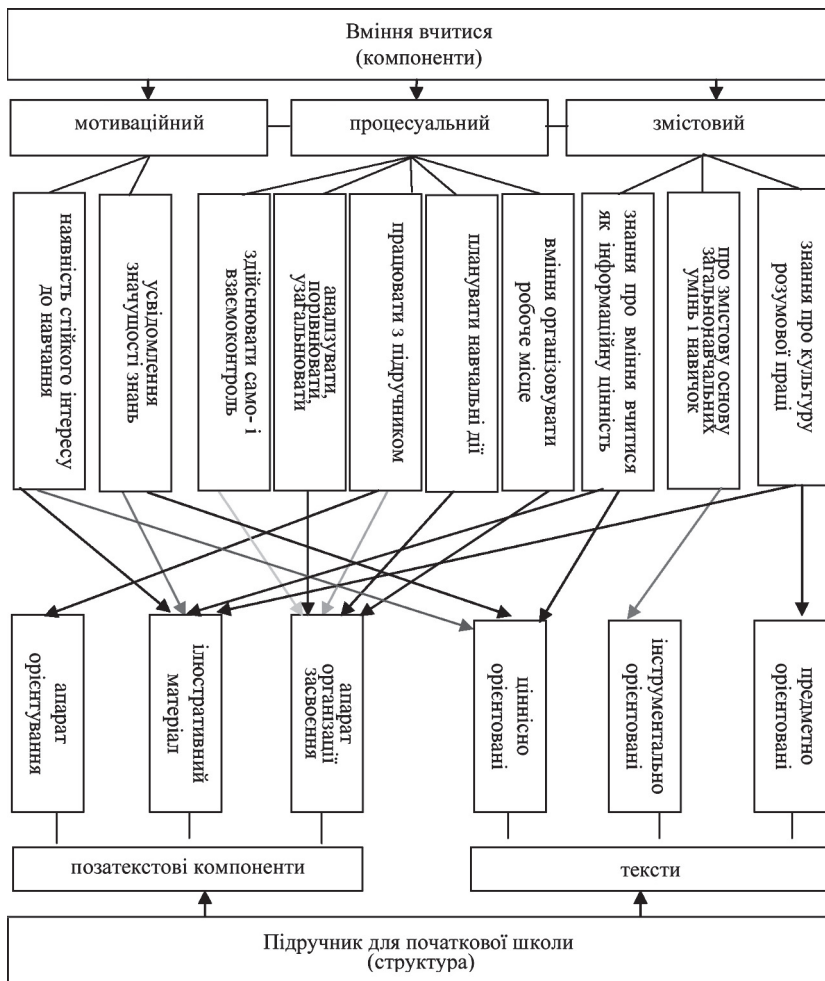

Рис. 3. Технологія пред’явлення в підручниках для початкової школи ключової компетентності уміння вчитися

Текстів, які формують знання про *вміння вчитися як інформаційну цінність*, про те, яку користь приносить людям навчання, у зазначених підручниках незначна кількість, але вони глибокі за своїм

змістом (М. Чумарна “Хто сьогодні зірка в класі”, В. Фетисов “Яку користь приносить людям навчання” – 2 кл.; за В. Дацкевичем “Як з’явилася друкована книга”, за О. Єфімовим “Як жила книга за часів Київської Русі” та “Друкар книг, перед тим небачених” – 3 кл.; І. Крип’якевич “Книги за княжих часів” – 4 кл.). Посилюють мотиваційний компонент уміння вчитися прислів’я та приказки відповідного змісту (“До учіння треба розум і терпіння”, “Хто більше читає, той більше знає”, “Книга вчить, як на світі жить” та ін.), побажання автора підручника школярам (“Бажаю усім учням стати не лише читачами журналів, а й їх дописувачами!”).

Іншим структурним компонентом уміння вчитися є *процесуальний*, який представлений елементами апарату організації засвоєння – навчальними завданнями і вправами, поліграфічними виділеннями, узагальнювальними таблицями та іншим.

Наведемо приклади завдань на формування в молодших школярів наступних загальнонавчальних умінь та навичок.

1. *Планувати навчальні дії.* Завдання цього виду (“Простежте за текстом, як розгортаються події: зачин, основна частина, кінцівка”, “Підготуйте і розіграйте діалог з однокласником по телефону”) допомагають учням продумати послідовність виконання дій, налаштовують на роботу, допомагають чітко та якісно виконати поставлене завдання.

2. *Працювати з підручником.* Показово, що у підручниках з літературного читання Олександра Яківна ввела наскрізну рубрику “Вчись працювати з підручником”, що передбачає ознайомлення учнів зі структурою навчальної книги, зокрема з такими структурними компонентами, як зміст, розділ, умовні позначення, форзаці тощо. Цікавим є і такий задум автора: вступне звернення до читача “Мій друже!” у підручниках для різних класів збагачено рубрикою “Подружися з підручником!”, у якій наводяться практичні рекомендації щодо роботи з навчальною книгою, зокрема з апаратом орієнтування.

3. *Аналізувати, порівнювати.* Автор спонукає учнів порівнювати вірші, оповідання, прислів’я; вчить аналізувати вчинки дійових осіб (“Які ознаки хліба названо у тексті?”, “Чи перегукується зміст цього вірша з попереднім? Чим вони схожі і чим різняться?”, “Які порівняння використав письменник?”). Захоплює різноманітність формулювання завдань і запитань; матеріал, дібраний для порівняння; опора на різновиди мисленнєвих операцій, на яких базуються зазначені уміння.

4. *Узагальнювати.* Завдання такого виду наводяться практично після кожного твору, однак особливо результативною є рубрика “Чи уважно ти читав?”, мета якої – систематизувати знання учнів з теми, вчити робити найпростіші висновки (“Які особливі ознаки має

кожна дійова особа?”, “У яких словах виражено головну думку твору?”, “Як ти розумієш заголовок твору?”, “Пригадай назву теми. Переглянь за змістом підручника, які твори у цій темі”).

5. *Здійснювати само- і взаємоконтроль.* Формуванню цих умінь сприяє інноваційна за своїм спрямуванням рубрика в кінці кожного розділу “Перевір свої досягнення”, яка орієнтує учнів на такі навчальні результати: “Знаю ...” (“Назву прочитаного розділу”, “Відомості про життя ...”, “Хто автор гумористичних творів”); “Розумію, можу пояснити” (“Поясни на прикладах, що таке рима у вірші”, “Чим літературна казка відрізняється від народної”); “Умію” (“Визначати головну думку прочитаних творів”, “Визначати послідовність подій у творі”, “Виразно розказати напам’ять вивчений вірш”); “Виявляю ставлення, почуття ...” (“Що тебе вразило, здивувало в розповідях про життя видатних письменників?”, “Чи допомогли прочитані байки тобі краще зрозуміти себе?”). Помітно, що такі завдання формують у молодших школярів рефлексію навчальної діяльності (здатність аналізувати власний процес учіння) як необхідну умову повноцінного навчання.

Мотиваційний компонент уміння вчитися представлений вступним зверненням до учнів про користь читання, важливість уміння вчитися, красу рідної мови; якісними кольоровими ілюстраціями (пам’ятники книжкам у різних країнах, друкарський верстат Йоганнеса Гутенберга, стародавні книги з Державного музею книги і друкарства України, пам’ятник Іванові Федорову у Львові та книги, виготовлені у його друкарні); змістовними форзацами; навчальними проектами, які спонукають учнів до пошукової діяльності (“Дружба з книгами — це свято); “цікавинками” з історії виникнення мови, письма, книги, підручника; поради автора учням прочитати певну книгу, створити рукописний журнал та ознайомити з ним батьків, однокласників тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, нами обґрунтовано технологію репрезентації у підручниках для початкової школи уміння вчитися — ключової компетентності початкової загальної освіти, яка передбачає такі процедури: пред’явлення у підручниках знань про культуру розумової праці, змістову основу загальнонавчальних умінь та навичок і про вміння вчитися як інформаційну цінність (у формі предметно орієнтованих, інструментально орієнтованих та ціннісно орієнтованих текстів); наявність засобів (навчальних завдань і вправ) для формування вміння організувати робоче місце, планувати навчальні дії, працювати з підручником, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, здійснювати само- і взаємоконтроль; використання ціннісно орієнтованих текстів, націлених на усвідомлення учнями значущості знань, формування стійкого інтересу до навчання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці змістового забезпечення в підручниках для молодших школярів інших ключових компетентностей – здоров'язбережувальної, громадянської та інших.

Література

1. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1–4.
2. Кодлюк Я. Суб'єктність молодшого школяра в навчальній діяльності / Я. Кодлюк // Початкова школа. – 2013. – № 1. – С. 6–9.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – 504 с.
4. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи / О. Савченко // Початкова школа. – 2012. – № 8. – С. 1–6.
5. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. – К. : "К. І. С.", 2004. – С. 33–51.

References

1. Bibik N. Kompetentnistj i kompetenciji u rezultatakh pochatkovoji osvity / N. Bibik // Pochatkova shkola. – 2010. – № 9. – S. 1–4.
2. Kodljuk Ja. Sub'jektivnistj molodshogho shkoljara v navchalnij dijalinosti / Ja. Kodljuk // Pochatkova shkola. – 2013. – № 1. – S. 6–9.
3. Savchenko O. Ja. Dydaktyka pochatkovoji osvity / O. Ja. Savchenko. – K. : Ghramota, 2012. – 504 s.
4. Savchenko O. Kompetentnisna sprjamovanistj novykh navchalnykh proghram dlja pochatkovoji shkoly / O. Savchenko // Pochatkova shkola. – 2012. – № 8. – S. 1–6.
5. Savchenko O. Ja. Uminnja vchytysja jak kljuchova kompetentnistj zaghajnoji serednjoji osvity / O. Ja. Savchenko // Kompetentnisnyj pidkhid u suchasnij osviti: svitovij dosvid ta ukrajinsjki perspektyvy: Biblioteka z osvitnjoji polityky / za red. O. V. Ovcharuk. – K. : "K. I. S.", 2004. – S. 33–51.

Кодлюк Я. П.

КЛЮЧЕВЫЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СОДЕРЖАНИИ УЧЕБНИКОВ ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

В статье обосновано технологию репрезентации в учебниках для начальной школы умения учиться – ключевой компетентности начального общего образования, которая предусматривает такие аспекты: предъявление в учебниках знаний о культуре умственного труда, о содержательном основании общеучебных умений и навыков, об умении учиться как информационной цен-

ности (в виде предметно ориентированных, инструментально ориентированных и ценностно ориентированных текстов) – содержательный компонент умения учиться; наличие средств (учебных заданий и упражнений) для формирования умений организовать рабочее место, планировать учебные действия, работать с учеником, анализировать, сравнивать, обобщать, осуществлять само- и взаимоконтроль – процессуальный компонент умения учиться; использование ценностно ориентированных текстов, нацеленных на осознание учащимися значимости знаний, формирование стойкого интереса к учению.

Ключевые слова: учебник для начальной школы; ключевые компетентности начального общего образования; структура учебника; умение учиться.

Kodliuk Y.

KEY COMPETENCIES IN THE CONTENT OF THE TEXTBOOKS FOR PRIMARY SCHOOLS

The article deals with the ways of competence approach implementation in textbooks for primary school (as in the case of ability to learn as the key competence of primary education).

For this purpose, the essence of the basic concepts (competence and competency) of our investigation are defined and their structure is provided, including: knowledge (about the world, types of cognitive and practical activities, and values); substantive (special) and interdisciplinary (general educational) skills; value treatment; reflection.

The author's interpretation of the ability to learn as the key competence of primary education is provided, and its structural components (semantic (knowledge about culture of mental work, semantic basis of general educational skills, ability to learn as information value); procedural (ability to organize a workplace, plan learning activities, work with the textbook, to analyze, compare, generalize, and to exercise self mutual control); motivational (awareness of the importance of knowledge and sustainable interest in the study)) are defined.

The article deals with the process of representation of the key competence to learn in textbooks for primary school, which includes presentation of knowledge about the culture of mental work, semantic basis of general educational skills, ability to learn as information value in the form of object-oriented, value-oriented and instrumentally oriented texts; availability of appropriate tools (training tasks and exercises) for formation of skills to organize the workplace, plan learning activities, work with textbook, analyze, compare, generalize, self and mutual control; use of value-oriented texts (including proverbs etc.) aimed at the pupils' understanding of the importance of knowledge, and the formation of stable interest in learning.

These approaches are analyzed as an example of literary reading books for 2–4 forms (author O. Savchenko).

Key words: textbook for primary school; key competences of primary education; textbook structure; ability to learn.